

Олена МАРТИНЮК,
вчитель початкових класів,
спеціаліст вищої категорії Варварівської ЗОШ І–ІІ ст.
Полонського р-ну Хмельницької обл.

Сучасні підходи до організації навчання та виховання ліворуких дітей*

Негативні наслідки переучування ліворуких дітей

Помітивши, що ваша дитина у процесі діяльності віддає перевагу лівій руці, пам'ятайте: ця перевага — лише найпомітніша зовнішня ознака організації мозку дитини (інші ознаки — домінуюче око, домінуюча нога тощо). Значна кількість учених погоджуються з тим, що не слід примушувати дитину використовувати лише праву руку, оскільки організація мозку зумовлена генетично, а сильна її зміна суперечить природній організації мозку.

Формування мовних зон лівої півкулі, праворукості й ліворукості тісно пов'язані, тому переучування лівші на будь-якому етапі його розвитку є втручанням у складний процес становлення мозкових механізмів розумової діяльності, зокрема мовлення. Так відбувається загальна невротизація дитини. Наслідками переучування лівші на правшу можуть бути: заїкання, посилення симптомів дислексії. За дослідженнями НДІ вікової фізіології РАО, до 71% ліворуких дітей зазнають тиску з боку батьків та вчителів, маючи за мету "виховати" із них праворуких. Сумнівного успіху досягають 26% хлопчиків і трохи більше дівчаток. Проте негативні наслідки такого переучування майже стовідсоткові. Переучування ліворуких дітей у дошкільному віці й пізніше інколи стає причиною не лише шкільних негараздів, а й порушень психічного здоров'я дитини (найчастіше у вигляді неврозів та невротичних реакцій).

Крім того, в дітей простежуються висока втомлюваність, швидке виснаження, стрімке падіння працездатності. Фактично діти можуть активно працювати лише на перших двох уроках. Потім їхня увага послаблюється, виникає рухове розгальмування, втома.

У таких дітей значно більше часу йде на приготування уроків. Особливо важко їм виконувати письмові завдання. Ліворуким дітям, які зазнали "переучування", значно частіше доводиться відчувати шкільні "страхи", пов'язані з невдачами у класі (колективі, групі), зауваженнями, доганами з боку дорослих (учителів, вихователів, батьків). Наслідками таких переживань у дітей стають прискорене серцебиття, астматичні напади, посилене потовиділення, тремтіння рук, голосу, інколи їм сняться жахливі сни, пов'язані зі шкільними неприємностями. Брак відпочинку вночі позначається на загальній життєдіяльності дитини, її емоційному стані, з'являється роздратованість. Внаслідок переучування в дитини можуть виникати неврози у вигляді нав'язливих станів. Дитина не може позбутися думок про свою ліворукість, неповноцінність, постійно перебуває в тривожному очікуванні невдачі, що програмує подальші поразки й призводить до погіршення навчання.

Ще один наслідок переучування ліворукої дитини — невротичне заїкання, яке може посилюватися після напруженого виконання письмових завдань правою рукою. Заїкання може супроводжуватися невротичним кліпанням, намотуванням на палець волосся тощо. Дитина не може контролювати ці рухи, вони мають мимовільний характер. Як наслідок, однолітки можуть насміхатися з цього, а дорослі — висловлювати зауваження.

Інколи у молодшому шкільному віці простежуються істеричні неврози. Особливо яскраво вони проявляються у формі істеричної сліпоти: дитина скаржитися, що не бачить ліній та клітинок у зошиті, під час списування із дошки у неї "губляться" букви, слова і цілі фрази.

Перед контрольними роботами у дітей, які зазнали "переучування", інколи можуть виникати нудота, блювота, бурхливі психомоторні реакції (діти із риданням падають на підлогу, стукають по ній руками і ногами).

Важливо зазначити, що хвилювання і страхи збуджують праву півкулю головного мозку, яка у ліворуких дітей і так більш активна, і, як наслідок, навіть незначна подія може стати приводом для страху, адже така дитина заздалегідь сповнена тривоги та поганих передчуттів. Такий високий рівень активізації правої півкулі викликає гальмування діяльності лівої півкулі. Тому дитина не може приймати правильні рішення, знаходити раціональний вихід зі складної ситуації — адже критичне вміння адекватно оцінювати свої дії та вчинки й робити відповідні висновки послаблюється. Отже, чим більше дорослі "тиснуть" на дитину, щоб вона "все зрозуміла", "все усвідомила", тим важче їй здійснити це в реальності. Інакше діяти такий "натиск" не може, він може лише збільшувати й підсилювати невпевненість і слабкість дитини. Проте допомога полягає не у "стовідсотковій" логіці та моральних "проповідях", а психологічному розслабленні (розвантаженні). Такі діти потребують приємного спілкування, позитивних емоцій, переживання щастя від подій, що відбуваються з ними. Саме так можна допомогти дитині подолати невротичні реакції, страхи.

Більшість неврозів тим чи іншим чином пов'язана з порушенням взаємодії між півкулями головного мозку. Подібні порушення виявляються і при психічних травмах — переляках, потрясіннях, гострих конфліктах, обмеженнях життєво значущих потреб тощо. Отже, стрімке збільшення активності правої півкулі супроводжується "нагнітанням" негативних емоцій, страхів, що на деякий час зменшує здатність лівої півкулі до пошуку логічних, раціональних рішень. Тому в подібних ситуаціях заклики дорослих "опануй себе", "як тобі не соромно", "роби так, як тобі сказано", зазвичай не допомагають.

* Закінчення. Початок див.: Початкова школа № 6 за 2014 р.

На підставі аналізу результатів спеціальних досліджень можна зазначити, що навіть у праворуких студентів (більша активність лівої півкулі) після складання іспиту підвищується активність правої півкулі головного мозку (внаслідок дії страху, хвилювання щодо одержання поганої оцінки).

Отже, вихід із цієї ситуації, перш за все, полягає у педагогічній коректності та стриманості під час оцінювання дій ліворукої дитини. Її необхідно сприймати такою, якою вона є. Дорослі не повинні травмувати дитинча своїми зауваженнями, а навпаки, допомогти подолати труднощі в навчанні, оволодінні навичками письма, у формуванні навичок володіння різноманітними знаряддями праці та адаптації у колективі праворуких однолітків.

Ліворука дитина у праворукому колективі

Опитування вчителів свідчать, що 70–75 відсотків їх зазначають, що в тих класах, де вони працюють, є ліворукі діти. Тож зусилля психологів не минає безслідно: в умовах сучасної школи майже немає педагогів, які переучують ліворуку дитину, дедалі більше батьків переконуються у недоцільності й шкідливості такого переучування.

Проте виникла нова проблема, яку доводиться вирішувати педагогам: ліворука дитина у праворукому колективі. Учителю необхідно опанувати особливу методику навчання письма (як посадити учня за партою, як покласти зошит, підручник, як тримати ручку, щоб було зручно), навчитись організовувати робочий простір на уроках праці, вчити ліворуких дітей користуватися різноманітним обладнанням, під час роботи за комп'ютером по-особливому вчити користуватися мишкою тощо. Крім того, ліворукі діти інколи відчувають і психологічні труднощі взаємодії з праворукими однолітками (надмірну увагу щодо виконання письмових завдань, розміщення за партою, тілесної взаємодії з іншими).

У ліворуких учнів значно частіше, ніж у праворуких, фіксуються порушення почерку, дзеркальне письмо, неправильне написання літер тощо. Саме тому бажано, щоб батьки допомагали дитині. Вдома важливо спланувати й організувати її діяльність так, аби вона усвідомлювала, що робить, до чого "веде" кожен рух. При цьому важливим елементом відтворення літери має бути визначення траєкторії руху руки, точки його початку, напрямку руху.

Вивчаючи кожен елемент літери, не потрібно примушувати учня самостійно шукати траєкторію руху, не можна діяти за принципом механічного копіювання ("роби, як я"). Важливо не лише роз'яснити, де починати, куди вести, де закінчувати, а й повторити цю інструкцію, щоб за потреби дитина змогла собі подумки продиктувати її. Разом із дитиною можна виконати й прокоментувати траєкторію руху в повітрі. Крім того, доцільно позначити точки початку руху (опорні точки), проаналізувати, з яких частин складається літера, побачити кожну частину, визначити початкову точку руху і його траєкторію.

Для кращого засвоєння написання літер можна використовувати картки для кожної літери, які вдома треба покласти під скло на письмовому столі або наклеїти на картон і зробити таблицю написання літер та вкласти її у файл. Бажано, щоб така таблиця була перед очима дитини. Інколи, якщо у неї виникне бажання, можна допомогти їй виготовити власну книжечку-довідник із написання літер.

Позитивні результати дає робота ліворукої дитини з алфавітною таблицею. Працюючи з такою таблицею 5–7

хвилин щодня (обводячи через прозорий поліетилен прописні букви ручкою), дитина вже через короткий час досягає чудових результатів в оволодінні навичками письма.

Організуючи робочий простір ліворукої дитини, важливо знати й пам'ятати, що:

- під час письма та малювання світло має падати з правого боку;
- обладнання, книжки та зошити знаходяться ліворуч;
- у зошити доцільно вкладати "промокальний" папір або серветку, щоб дитина могла класти під ліву руку і не "розмазувати" рукою написане раніше.

Методика навчання письма ліворуких дітей

У школі навчання письма ліворуких дітей-шестиліток активізувалось. Учителі дедалі більше переконуються, що перенавчання малят згубне для їхнього здоров'я, психічної поведінки тощо.

Згадуючи школу тридцятирічної давнини, варто зазначити зміни у ставленні до шультги:

- надається більше уваги проблемам ліворукої дитини, її сприйняттю світу;
- вчителі не намагаються будь-що перевчити учня, застосовуючи биття по руках, прив'язування руки, одягання рукавиць тощо;
- вчителі переймаються проблемами шультги, використовуючи відомі їм методи навчально-виховного процесу;
- якщо в минулому під час вивчення нової букви вчитель, у кращому випадку, зауважував дитині-лівшій, то зараз він намагається допомогти учневі впоратись із труднощами в техніці написання.

Сучасні науковці та вчителі-практики розробляють методику навчання письма ліворуких з урахуванням їх психофізіологічних особливостей. Зокрема, методисти пропонують не навчати таких дітей письма до школи, оскільки можуть виникнути чинники, що знижують рівень самооцінки.

У першому класі, враховуючи підвищену емоційність і вразливість цих учнів, слід проводити навчання письма в доброзичливій атмосфері, чуїно ставитися до проблем лівшів, відзначати їхні найменші успіхи. Якщо під час виконання графічних вправ ліворукі діти виявляють агресивну впертість, то краще переключити увагу дитлахів на інший вид роботи, наприклад, дидактичну гру, а не вимагати обов'язкового завершення письмового завдання.

Особливої уваги потребує формування в ліворуких дітей технічної навички письма. Так, у класі ці діти мають сидіти ближче до вікна, щоб від руки на зошит падала світліша тінь. За партою лівша має сидіти зліва, щоб його лікоть не заважав сусіду по парті. За наявності кількох ліворуких дітей у класі бажано саджати їх парами.

Посадка під час письма. За правильною посадки ліворукі діти повинні сидіти прямо, не торкаючись грудьми столу. Ноги всією ступнею мають стояти на підлозі або підставці, голова може бути трохи нахилена вправо.

Положення зошита. Зошит лежить із нахилом вправо, аби правий нижній кут сторінки, на якій пише дитина, був спрямований до середини її грудей.

Положення рук, кисть руки та способи утримання ручки. Руки під час письма мають лежати на робочому столі так, щоб лікоть лівої руки трохи виходив за край столу, права ж лежала на столі й знизу притримувала зошит. Кисть лівої руки більшою частиною долоні має бути повернена до поверхні столу. Точками опори для кисті

служують нігтьова фаланга дещо зігнутого мізинця та нижня частина долоні. Ручка кладеться на середній палець, на його верхню нігтьову частину. Нігтьова фаланга великого пальця притримує ручку, а вказівний палець легко кладеться зверху ручки на 1,5–2 см від пишучої кульки та керує рухом пальців. У процесі письма триває рух зліва направо (напрямок ручки під час письма лівою рукою – вліво, а рух кисті й пальців – праворуч).

Розрізняють три способи письма лівою рукою:

- **П е р ш и й** – дзеркальне відображення "праворукого" письма. Таке положення руки значно утруднює процес навчання, оскільки всі зразки розміщуються зліва. Тому дитина не має можливості орієнтуватися на них. Відповідно доцільним для ліворуких дітей є розміщення зразків у рядку праворуч.

- **Д р у г и й** спосіб полягає у тому, що кисть лівої руки з ручкою розміщується над рядком. Він дає змогу дитині орієнтуватися на поданий зразок чи написане раніше й зменшує кількість помилок під час письма. Саме таким способом письма спонтанно й найчастіше користуються діти-лівші.

- Під час письма **т р е т і м** способом кисть лівої руки з ручкою знаходиться під рядком. Такий спосіб вважається найзручнішим, оскільки дитині не доводиться вивертати кисть руки і добре видно зразок. Однак, пишучи так, діти порушують вимоги "праворукої" каліграфії: букви не мають нахилу вправо, а навпаки, нахилені вліво.

Очевидно, в цій ситуації до кожного випадку "ліворукого" написання варто підходити індивідуально, а головне, – дати дитині можливість обрати зручний для неї спосіб письма, максимально попередити виникнення мимовільних помилок.

Ліворукій дитині важко орієнтуватися в зошиті, в лінійці. Вона не може одразу визначити напрямок, звідки потрібно починати писати. Ліва рука під час письма виконує рухи, симетричні рухам правої. Для ліворуких дітей у початковий період навчання письму необхідні вправи, які готуватимуть руку до роботи та орієнтації в лінійці.

У шестирічній ліворукої дитини недостатньо розвинені пальці руки, відсутня координація рухів, що утруднює точне відтворення букв та їх з'єднань за зразком. Для укріплення й розвитку руки та координації рухів під час навчання написання цілих літер дітям можна запропонувати такі вправи: застібання й розстібання гудзиків; зав'язування й розв'язування стрічок; перекладання дрібних іграшок трьома пальцями, які тримають ручку під час письма тощо.

Ось деякі вимоги, які необхідно ставити до письма ліворукої дитини:

- правильне написання форм букв та їх з'єднань;
- однакова відстань між буквами і словами;
- збереження лінійності й ритмічності;
- пряме письмо з невеликим нахилом у лівий бік.

Відтак, на нашу думку, вчителям варто частіше звертати увагу на особливості ліворукої дитини, а вищезгадані пропозиції застосовувати в навчанні грамоти.

Між іншим, нині видруковано прописи для лівші-першокласника. Із такими посібниками дитині простіше засвоїти навички письма.

Діти-лівші нашого класу користуються прописами, призначеними спеціально для ліворуких першокласників, які підготувало видавництво "Ранок" (Харків). Посібники створено на основі прописів з калькою А.М.Зайки

"Мій перший зошит" (до букваря М.С.Вашуленка, Н.Ф.Скрипченко). Ці прописи рекомендовані Міністерством освіти і науки України й успішно використовуються.

У чому ж полягає різниця між "традиційними" прописами та прописами для лівшів? Оскільки дитина, що пише лівою рукою, цією ж рукою закриває зразок написання букви чи складу, укладачі вдалися до такої новації. Зразок, з якого зазвичай починається будь-який рядок у прописах, дублюється наприкінці рядка, тобто стоїть і зліва, і справа. Ми переконалися, що таке розташування графічного матеріалу дає змогу дитині спокійно, без зайвих рухів наслідувати зразок, адже він постійно перебуває у полі її зору. Це стосується, насамперед, написання літер, складів та коротких односкладових слів.

Загалом матеріал прописів такої самий, причому сторінки з калькою використовуються у прописах для лівшів у повному обсязі.

Ліворука дитина в родині

Батьки виявляють стурбованість, якщо помічають, що їхня дитина пише або малює не правою рукою, а лівою, і намагаються її перевчити або навіть звертаються до лікарів.

У багатьох родинах ліворука дитина – причина не лише хвилювання і турбот, а й суперечок та конфліктів, існує розбіжність думок щодо того – перевчити чи ні, як реагувати на роздратованість та образи дитини, невпевненість і незібраність тощо. Ліворукій дитині часто стає важко від бажаних покерувати нею та кількості вимог, що висувуються до неї.

Через це у дитини часто погіршується здоров'я, а шкільні труднощі посилюються внаслідок помилкової тактики батьків, суперечливості та надмірності вимог. Іноді дорослі не помічають труднощів ліворуких дітей і не хочуть зрозуміти їх причини. Вони не можуть стримати емоцій, не вірять скаргам дитини, рідко хвалять її за зроблене на уроці праці або написане в зошиті. Отже, дорослі іноді мимоволі викликають у дитини протест, відразу до навчання, доводять до неврозу.

Особливо страждає дитина, якщо батьки не знаходять єдину лінію поведінки: один із батьків суворий, у нього "лайливі" й "каральні" функції, інший жаліє її, (хоча жаліти зовсім не означає допомагати). Нерідко батьки ліворукого учня докоряють один одному за його невдачі, не замислюючись, що все це не минає безслідно.

Поради батькам та педагогам

Дорослим, які оточують дитину-лівшу, в жодному разі не слід підкреслювати цю її особливість. Краще взагалі не намагатися будь-що змінити. Більше того, варто показати, що ви вважаєте ліворукість навіть перевагою. І якщо ми, враховуючи ці особливості, знайдемо правильні методи виховання, наші проблеми вирішуватимуться.

Якщо ваш малюк лівша...

✧ Намагайтеся не підкреслювати цієї особливості, ставтеся до ліворукості як до чогось звичайного.

✧ Не потрібно переучувати дитину, природа все одно візьме своє. Прийміть особливість дитини і не намагайтеся перетворити її на "правшу", пояснюючи всім і кожному, що ліворуких людей дуже багато і це також різновид норми.

✧ Поговоріть з педагогом (вчителем, вихователем), нехай він знає вашу позицію з цього питання і не змушує дитину писати незручною рукою.

✧ Враховуючи підвищену емоційність і велику вразливість такої дитини, будьте дуже чуйними, доброзичливими з нею.

- ◇ Створіть сприятливий клімат для неї у родині.
- ◇ У разі проявів упертості дитини намагайтеся переключити її увагу на будь-що, наприклад, цікаву гру.
- ◇ Хваліть за найменші успіхи та заохочуйте її художній або музичний дар, але не прагніть зробити з дитини вундеркінда.
- ◇ Намагайтеся частіше робити малюкові приємні сюрпризи.
- ◇ Не завищуйте до нього вимоги і не протиставляйте його іншим дітям.
- ◇ До школи бажано не навчати дитину письма, іноземних мов тощо, бо на неї можуть чатувати невдачі. А це знижує рівень самооцінки малюка.
- ◇ Любіть дитину такою, якою вона є.
- ◇ Допоможіть дитині адаптуватися в соціумі, а спершу вигадайте хитрощі, які полегшать навчання.
- ◇ Якщо після п'яти років ви помітили у дитини незрозумілі вам нав'язливі прагнення, побоювання чи страх, терміново зверніться до спеціаліста.

Слід пам'ятати, що, перебуваючи у "правопівкульному" режимі обробки інформації, людина використовує інтуїцію й переживає спалахи осяяння – миттєвості людського життя, коли "все стає на свої місця" і вона розуміє, що побачила цілісну картину причинно-наслідкових зв'язків (саме так, купаючись у ванні, Архімед відкрив свій закон).

Щоб допомогти своїй ліворукій дитині, батькам необхідно:

1. Зробити так, аби вона за жодних обставин не відчувала ваше негативне ставлення до її ліворукості. Не думайте, що дитина не помітить вашого сердитого погляду, важкого зітхання тощо.
2. Не драматизувати ситуацію шкільних невдач. Ваша дитина має бути переконаною: всі помилки й недоліки можна виправити; немає проблем, які не можна вирішити з вашою допомогою.
3. Якщо не вдається правильно писати літери, якщо вони не запам'ятовуються, якщо вони "дивляться" врізнобіч – необхідно проводити заняття з розвитку моторики й координації руки та очей. Ці заняття треба проводити щодня, але не більше 15–20 хвилин. Добре допомагають заняття з ліплення, малювання, вишивання, складання мозаїки, в'язання вузликів на шнурку.
4. Якщо дитина пише із дзеркальним відображенням, переставляє літери, губить слова під час читання, плутає лівий і правий бік, спробуйте потренувати просторове сприймання.
5. Спланувати раціональний режим дня. Ліворука дитина, як правило, легко збуджується, швидко стомлюється, тривожна. Тому її життєдіяльність має бути спланована так, щоб вона не перевтомлювалась.
6. Уникати будь-яких суперечок, сварок, взаємної роздратованості, конфліктів щодо приготування уроків. Найкраще, якщо з першого дня дитина навчиться самостійно виконувати уроки і звертатиметься до вас тільки у крайніх випадках, коли допомога справді необхідна.
7. Не дозволяти, аби у серці вашої дитини зароджувалися почуття невпевненості й страху перед невдачею.
8. Пам'ятати: дитина має зрозуміти, що вона може помилятися і її помилки не караються, а виправляються. У вихованні є гуманне правило: хвалити і ганьбити слід не дитину, а її вчинок!
9. Дайте вашій дитині більше самостійності у правилах користування ручкою та зошитом під час письма. Через деякий час ліворука дитина знайде оптимальне положення для зошита на парті (він лежатиме приблизно під кутом 140–160°). Досить різноманітним може бути й положення лівої руки з ручкою. Не вимагайте, щоб рука ліворукого учня лежала на зошиті відповідно до положення правої руки праворукої дитини. Писати в

такому положенні ліворукий учень або зовсім не зможе, або ж письмо невдовзі викличе у дитини почуття втоми, роздратованості, а інколи й істерики.

10. Пам'ятати: під час письма та малювання у ліворукої дитини світло повинно падати з правого боку.

Висновки

Ліворукість створює деякі проблеми в соціальній адаптації дітей. Адже все, починаючи з побутових товарів і закінчуючи різними складними пристроями, розраховане на праворуких. З ліворукістю пов'язано ряд проблем і суто медичного характеру. Так, у ліворуких дещо частіше, ніж у праворуких, можуть спостерігатися різні аномалії будови та розташування внутрішніх органів. Про це повинні знати хірурги і терапевти. В ліворуких своєрідною буває клініка багатьох нервово-психічних захворювань. Їм властивий певний психічний інфантілізм: надмірна гра уяви, поверховість суджень.

Неабиякі проблеми виникають і в процесі навчання грамоти. Шульга отримує величезні психологічні переважання, що супроводжується поганим сном, нервовістю, погіршенням якості навчання.

Вирішення цих проблем вбачається у необхідності особливої вчительської допомоги ліворуким дітям, яка зводиться до таких вимог:

- опановувати особливу методику навчання письма (як посадити учня за партою, як покласти зошит, підручник, як тримати ручку, аби було зручно);
- навчитись організовувати робочий простір на уроках праці;
- вчити ліворуких дітей користуватися різноманітним обладнанням, під час роботи за комп'ютером по-особливому вчити користуватися мишкою тощо.

Отже, вирішення проблеми ліворукості забезпечить покращення навчання дітей у школі, підготує їх до дорослого життя.

В.О. Сухомлинський писав: "Мій багаторічний досвід переконує: якщо найтонші, найрозумніші трудові рухи стають надбанням не тільки правої, а й лівої руки, кількість цих зв'язків зростає, від рук до мозку йде мудрий досвід, який виражає взаємодію предметів, речей, процесів, станів...". І далі: "Упродовж семи років я вчив дітей (з 7 до 14-річного віку) працювати обома руками". Якщо справді вчитель намагатиметься розвивати обидві руки в усіх дітей, то проблема ліворукості – праворукості не матиме такої вираженої полярності, і ліворукі діти більш природно й комфортно почуватимуться у "праворукому" світі.

Л і т е р а т у р а

1. *Безруких М.* Ліворукий реб'енок в школі и дома / М. Безруких. – Екатеринбург. ЛИТУР, 2001. – 320 с.
2. *Блінова Г. Й.* Дидактичний матеріал для подолання вад письма у дітей / Г. Й. Блінова. – під ред. Нізельського.
3. *Богомолова Н.* Особливості навчання письму ліворуких дітей // Студентський науковий вісник ТДПУ. – Тернопіль, 2004. – Вип. № 9. – С. 100–102.
4. *Ефремова Н.* Ліворукість – не помеха // Домашнее воспитание. – 2002. – № 5. – С. 22–25.
5. *Лобода В. П.* Ліворукість – не проблема / В. П. Лобода. – Наука і суспільство. – 2002. – № 9–10. – С. 32–33.
6. *Эльконин Д. Б.* Педагогические мысли / Д. Б. Эльконин. – М.: Образование. – 1967.